

Євроінтеграція України у контексті досвіду країн ЄС: аналіз перспектив, викликів і наслідків для політичної системи України

I. I. Вовканич, В.І. Андрейко (Ужгород)

Застосування досвіду країн «вишеграду» в контексті європейської інтеграції України

В статті автори розглядають основні моменти та етапи співробітництва країн Вишеградської четвірки (Чехії, Словаччини, Польщі, Угорщини) у рамках регіонального співробітництва, взаємної міждержавної політики, яка була спрямована на інтеграцію до Європейського Союзу, проаналізовано стан і перспективи сучасної євроінтеграційної політики України та застосування позитивного досвіду країн Центральної та Східної Європи.

Application of experience of the "Visegrad" in the context of european integration of the Ukraine. The possibility of the adoption of the positive elements of cooperation of "Visegrad" countries by Ukraine on the basis of its theory and practice co-operation to carry out its own European integration strategy is being investigated.

Країни «Вишеградської четвірки», які на початку 90-х років ХХ-го століття займали лідируючі позиції у сфері реформування соціалістичного суспільства, більше ніж за 20 років після зміни суспільно-політичного ладу не тільки утримують лідируючі позиції серед країн регіону, але й в умовах сучасних інтеграційних моделей слугують прикладом успішного та взаємовигідного співробітництва, досвід яких сьогодні може бути використаний нашою державою.

Реальні переваги вишеградської моделі регіонального співробітництва проявилися в другій половині 1990-х років. Але ввійти до цієї своєрідної "групи прориву" постсоціалістичних держав, яка поставила за мету солідарний вступ

РП, СР, УР і ЧР до НАТО і ЄС, Україна тоді вже не могла. Занадто великим став відрив між позитивними результатами внутрішніх суспільних та зовнішньополітичних перетворень центральноєвропейських держав і тупцюванням в процесі проведення справжніх реформ, геополітичною невизначеністю України [6, с.28-34].

Також, на нашу думку, слід зазначити, що нехтування можливостями центральноєвропейського інтегрування було проявом загальної відсутності концепції зовнішньої політики України в регіоні Центральної та Східної Європи протягом 1990-х років. Українська сторона основний акцент зробила на розвиток двосторонніх стосунків з так званими прикордонними державами – РП, СР і УР. Тому й наукові дослідження відповідно до запитів практики концентрувалися переважно на вивченні історії і сучасності українсько-польських, українсько-словацьких та українсько-угорських відносин.

Існуючі форми і моделі багатосторонньої співпраці центральноєвропейських держав, у т. ч. «Вишеграду» недооцінювалися. Навпаки, дещо перебільшені уяви вітчизняних еліт щодо провідної геополітичної ролі України в регіоні породжували безліч українських зовнішньополітичних ініціатив, наприклад, про створення без'ядерної смуги в Центральній та Східній Європі і переважно малоефективні дії із заснування низки регіональних об'єднань і організацій, які продовжують існувати до теперішнього часу, але лише формально виконують інтеграційні функції.

Потрібно зауважити, що тривале ігнорування Україною центральноєвропейського досвіду регіональної інтеграції було зумовлено і недостатньою обізнаністю українських державно-політичних і наукових кіл з реальними процесами багатостороннього співробітництва зарубіжних постсоціалістичних держав [5, с.45].

Система багатостороннього міждержавного співробітництва Чеської і Словацької Республік (далі ЧР і СР), Польщі, Угорщини в рамках «Вишеграду» протягом багатьох років засвідчила свою ефективність і стабільність. Результатом тісної взаємодії ЧР і СР став вступ цих постсоціалістичних держав

до загальноєвропейських і євроатлантичних структур. Своєрідною історичною ризикою під складним і суперечливим перехідним етапом розвитку трансформаційних процесів в польському та угорському суспільствах стало приєднання Угорщини і Польщі до Північноатлантичного Альянсу у 1999 році та Європейського Союзу у 2004 році. Країни вишеградської четвірки завершили передвступний процес переговорів з Європейською Комісією і процедуру «скрінінгу» – звірки відповідності положень законодавств країн загальним нормам Євросоюзу та апроксимації – імплементації європейських норм до системи національного права. Співробітництво в рамках Вишеграду залишається основною платформою координації дій центральноєвропейських членів ЄС і в рамках розширеної Європейської спільноти. Вступ цих країн до НАТО означав певне міжнародне визнання з боку трансатлантичної спільноти успішності здійснення постсоціалістичних перетворень у вказаних державах. Але ця дія була швидше зумовлена зовнішньополітичними факторами, насамперед зміною геополітичної конфігурації на європейському континенті та прагненням альянсу просунути на Схід, ніж досягненням країнами (Польщею, Угорщиною та Чехією) такого рівня внутрішньодержавної зрілості, який відповідав би загальноєвропейським стандартам. Мова в той час переважно йшла про входження цих країн до зони відповідальності НАТО, а не про високу оцінку Заходом результатів комплексу здійснених економічних та військових реформ. Для вступу держав до складу і структур Альянсу першочергове значення мали питання внутрішньо- і зовнішньополітичної стабільності, військові та геостратегічні чинники. Тим більше, що ці держави займали винятково важливу стратегічну позицію на шляху до перманентно конфліктних у 90-ті роки ХХ ст. країн Балкан, де НАТО, як відомо взяло на себе виконання ролі миротворця та світового арбітра [4, с.217-218]. Загалом польсько-угорсько-чесько-словацьке міждержавне співробітництво за роки свого існування перетворилося у вагомий складовий елемент нової архітектури безпеки в регіоні Центральної Європи і європейського континенту в цілому.

Сьогодні дуже важливим питанням є аналіз основних напрямків, рівнів, видів і форм багатосторонньої міждержавної співпраці в зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній сферах у контексті реалізації головного – європейського вибору України. Вивчення досвіду співробітництва країн вишеградської четвірки актуальне і виключно важливе з науково-теоретичного і практичного погляду в силу наступного:

По-перше, відносини країн «Вишеграду» періоду 1990-х – 2000-х років – яскравий приклад продуманого і цілеспрямованого формування тісних безконфліктних відносин чотирьох незалежних країн – колишніх членів єдиної соціалістичної системи держав ЦПСЄ. Це стало можливим внаслідок реалізації цивілізованого варіанту так званого “розлучення по-чехословацьки”, проведенням т.зв. «круглих столів» у Польщі та Угорщині, де цілком мирним шляхом влада перейшла від комуністів до представників демократичних сил.

По-друге, ЧР і СР спільно здійснили превентивні дипломатичні кроки для визнання їх незалежності з 1 січня 1993 року світовою спільнотою, разом з Польщею і Угорщиною постійно координували свою зовнішньополітичну діяльність, особливо на головному напрямі – щодо вступу до ЄС і НАТО.

По-третє, між країнами «Вишеграду» попередньо готувалася основа системи і механізму багатостороннього міждержавного співробітництва. Такий підхід, зокрема, в зовнішньоекономічній сфері дозволив за допомогою специфічних механізмів зберегти та розвинути тісні торговельні і виробничо-коопераційні зв'язки між економіками країн регіону.

По-четверте, впродовж згадуваного періоду склалася і ефективно функціонувала цілісна система міждержавного співробітництва «країн четвірки», яка охоплювала всі сфери, рівні і напрями багатосторонньої співпраці. Вона включала постійну взаємодію вищих органів державної влади – президентських і урядових структур, парламентів країн, а також галузевих міністерств і відомств, регіональних органів державної влади і місцевого самоврядування, територіальних громад тощо. Правовою основою системи міждержавних відносин стала розвинена міжнародно-договірна база, яку

складають документи двохстороннього і багатостороннього характеру (договорів, угод, протоколів та інших міжнародно-правових актів) [1, 158-160].

З прагматичного погляду наукове вивчення та узагальнення вказаних та інших важливих аспектів досвіду міждержавного співробітництва країн «Вишеграду» дозволяє виділити найбільш позитивні моменти, які можуть бути застосовані Україною як в стосунках з центральноевропейськими державами-членами ЄС та Європейським Союзом в цілому, так і для вдосконалення відносин з країнами-членами СНД, ГУАМ та інших інтеграційних групувань на пострадянському просторі. Проте найголовнішим залишається необхідність вивчення практики новітнього чесько-словацького міждержавного співробітництва в контексті реалізації стратегії європейської інтеграції України.

Досвід співробітництва між Чеською Республікою і Словацькою Республікою, які проголосили національно-державну незалежність з 1 січня 1993 року, має надзвичайно важливе значення для України. Він представляє собою яскравий приклад тісної взаємодії двох суверенних країн, створених цивілізованим мирним шляхом із колишньої єдиної чехословацької федеральної держави. ЧР і СР, як постійно підкреслюють державно-політичні лідери обох країн, встановили і підтримують між собою “надстандартні” міждержавні відносини [2, с.5]. Солідарність та взаємна підтримка зіграли дуже важливу роль у здійсненні стратегічних євроатлантичних інтеграційних планів ЧР і СР. Постійні консультації, погодження позицій і координація кроків на міжнародній арені забезпечили, наприклад, одночасний вступ ЧР і СР до ЄС.

Україна здобула незалежність більш складними методами, ніж ЧР і СР, – спочатку пройшовши “парад суверенітетів” республік СРСР, серпневий путч 1991 року, проголошення незалежності і лише потім – договірний розпуск Радянського Союзу. Але в цілому, Україна, Чехія і Словаччина схожі хоча б за генетичним походженням, так як сформувалися внаслідок розпаду колишніх соціалістичних псевдофедерацій.

Як ми вже зазначали, Вишеградський блок сформувався ще до остаточного здобуття незалежності України. Втім, з метою забезпечення

добрих відносин з найближчими сусідніми державами, Україною вже на початку 1990-х рр. були укладені договори про співробітництво з Польщею, Угорщиною, Чехословаччиною. Зокрема, 6 грудня 1991 р. під час офіційного візиту до України прем'єр-міністра Угорщини Й.Анталла було підписано Договір про основи добросусідства і співробітництва між Україною та Угорською Республікою [7, с.295].

Разом з тим, неупереджений порівняльний аналіз реалій співробітництва України з пострадянськими державами, з одного боку, та практики чесько-словацької міждержавної взаємодії, з іншого, засвідчує про значно вищий рівень співпраці ЧР і СР, ніж України з партнерами по СНД. І справа не лише в тому, що Чехія і Словаччина мають компактне і предметне двохстороннє співробітництво, а Україна вимушена взаємодіяти з країнами СНД переважно ще і на більш складній багатосторонній основі. До речі, навіть двохсторонні відносини, наприклад, українсько-російські мають ще чимало не вирішених або до кінця так і не розв'язаних політичних, економічних, соціальних, гуманітарних та інших проблем, чого не спостерігається в сучасних чесько-словацьких відносинах. Така відмінність в рівні, якості і характері стосунків, на наш погляд, склалася не випадково і породжена насамперед низкою об'єктивних чинників. Провідними з-поміж них є фактори системного характеру: по-перше, системний характер постсоціалістичної трансформації; по-друге, місце і роль в глобальній та континентальній системі міжнародних відносин.

Тривала геополітична невизначеність України та її політичних еліт, навпаки, не дозволила до теперішнього часу таким же оптимальним чином вирішити основні зовнішньополітичні інтереси держави. У 2004 році кордони розширеного Європейського Союзу безпосередньо наблизилися до України. Центральноевропейські держави – нові члени ЄС, в тому числі Чехія та Словаччина постійно декларують підтримку євроінтеграційним прагненням України, готові лобювати українські інтереси в загальноєвропейських інституціях і здатні поділитися власним досвідом інтеграції до євроатлантичних

структур. Але, на жаль, сучасний рівень і стан співробітництва між Україною та центральноевропейськими державами Вишеграду – членами Євросоюзу не відповідає потенційним можливостям його розвитку та завданням забезпечення українських національно-державних інтересів у регіоні Центральної та Східної Європи і на європейському інтеграційному напрямі в цілому [8, с.154-155].

Україна взагалі не має продуманої і обґрунтованої концепції зовнішньої політики в регіоні Центральної та Східної Європи – її найближчого геополітичного оточення на західному напрямку. До теперішнього часу не визначено пріоритети української зовнішньої політики щодо кожної із центральноевропейських держав та регіону в цілому. Недостатньо ефективно ведеться пошук і погодження спільних інтересів, зокрема в економічній сфері. Українська сторона дещо з запізненням реагує на конструктивні пропозиції західних сусідів. Координація зовнішньополітичної діяльності з ними здійснюється лише символічно. Таким чином, слід констатувати, що українська зовнішня політика в Центральній та Східній Європі після розширення ЄС та демократичних змін в самій Україні так і не набула системного і цілеспрямованого характеру.

Впродовж 2005-2010 років згаяно час і втрачено шанс для глибокої перебудови стосунків України із центральноевропейськими сусідами та адаптації системи двосторонніх і багатосторонніх відносин з ними у відповідності до зміни міжнародної ситуації після розширення ЄС і НАТО на Схід. Україні доцільно брати активну участь у найбільш важливих для реалізації власних національно-державних інтересів із пропонованих державами “вишеградської четвірки” напрямках, формах і видах співробітництва з Вишеградом та, по можливості, приєднатися в тій чи іншій формі до Вишеграду.

По-перше, Україні варто вступити до Вишеграду, якщо це буде пропонуватися четвіркою, або самостійно ініціювати розгляд цього питання. Шанси України на вступ до Вишеграду в якості повноправного члена, однак, мінімальні, адже Європейський Союз навряд чи допустить розширення рядів

Вишеградської четвірки і перетворення цього регіонального об'єднання в “дублікат” або конкурента Центральноєвропейської Ініціативи (ЦЕІ). Прагматична мета України полягає у використанні потенціалу співпраці з країнами “Вишеграду” для ефективної реалізації власних євроінтеграційних планів, насамперед, отримання статусу асоційованого члена ЄС [9, с.17-25].

Логіку взаємодії України та Вишеградської четвірки виключають вигоди постійної і безпосередньої української участі в роботі органів “Вишеграду” – регулярних зустрічах прем'єр-міністрів, галузевих міністрів і т.п. з метою координації співробітництва в Центральній та Східній Європі. Українській державі краще впливати на це міжнародне об'єднання з середини, як своєрідний “асоційований” учасник, ніж ззовні.

Однак, існує зовсім невеликий шанс, що країни “Вишеграду” погодяться на вступ України до цього міжнародного об'єднання в якості повноправного члена, хоча б з огляду на те, що на зондаж української сторони раніше вони не дали ніяких позитивних сигналів. Крім того, занадто довго розглядається питання можливої участі навіть невеликої Словенії чи інших країн регіону у “Вишеграді” [3, с.98-100].

Позитивом було б, якщо Вишеградська четвірка, залучаючи Україну до співробітництва, діяла від імені Брюсселя. Що – малоімовірно. Єдиний аргумент, який може спонукати держави Вишеграду до прийому України з тим чи іншим статусом членства в це міжнародне об'єднання, – прагнення скористуватися Україною у стосунках з ЄС для захисту власних – спільних регіональних або окремих – по країнах національно-державних інтересів Вишеградської четвірки. А Євросоюз навряд чи зацікавлений у можливому посиленні “Вишеграду” зі вступом України.

Безумовно, Україна як вагома європейська держава рухатиметься самостійно шляхом інтеграції до європейської спільноти. Але використання найбільш позитивних моментів з досвіду взаємодії центральноєвропейських держав здатне суттєво прискорити рух України у цьому напрямку.

Геополітична мета України в розвитку співробітництва з “Вишеградом”, на нашу думку, полягає в тому, аби зберегти у модифікованій формі хоча б якусь цілісність регіону Центральної та Східної Європи. Після хвилі розширення ЄС і НАТО на Схід регіон ЦСЄ, який проіснував як відносно цілісний регіон 15 років, неминуче сегментується на Центральну Європу – нові держави-члени ЄС і НАТО та Нову Східну Європу – Україна, Білорусь, Молдова.

З огляду на вказане, суверенна Українська держава, на нашу думку, може застосувати деякі вагомні позитиви із досвіду співробітництва країн «вишеградської четвірки» у двох основних вимірах:

- перший – для вдосконалення і підвищення ефективності співробітництва в рамках СНД і посилення інтеграційних процесів на цьому просторі та розвитку рівноправних відносин з провідними пострадянськими країнами;

- другий – для реалізації власної євроінтеграційної стратегії та поступового зближення з ЄС з перспективою набуття повноправного членства у Європейському Союзі та розвитку співпраці із країнами-членами ЄС, у тому числі із Польщею, Угорщиною, Чеською та Словацькою Республіками. При цьому, саме другий – європейський вимір набуває сьогодні для України генерального значення.

Сучасні демократичні процеси в Україні відкривають ще більш сприятливі можливості для прискореного інтегрування держави до загальноєвропейських і трансатлантичних структур. Європейський напрям стратегії інтеграції найоптимальнішим чином відповідає інтересам Української держави та її народу. Для успішної реалізації такої інтеграційної стратегії варто ретельно вивчити та використати і апробований на практиці досвід співробітництва центральноєвропейських країн.

Таким чином, можна говорити про певний прогрес у відносинах між ЄС та Україною, особливо тепер, коли в наших владних органах намітився консенсус щодо самої необхідності інтеграції України до європейських

структур. У свою чергу, Європейський Союз також готовий іти нам назустріч. Про це свідчить, зокрема, і результати останніх зустрічей перших осіб нашої держави з представниками європейської спільноти.

Список посилань

1. Андрейко В.І. Досвід Чесько-Словацького співробітництва в контексті інтеграційної стратегії України // *Studia Slavica*.5. Українсько-Словацькі діалоги. Літературознавство: Історія. – Ужгород: УжНУ, 2005.- С.158-167.
2. Dzurinda M. Atmosféra ešte nebola taká dobrá, ako je dnes // *Česko-Slovensko 2001. Mimoslovenská príloha Hospodárskych novín*. – S.5.
3. Visegrad Group – Your Partner. – Prague: PP Agency, 2010. – 197 p.
4. Вовканич І.І. Постсоціалістична трансформація в Угорщині: історіографічний аспект // *Carpatica-Carpatika. Політологічні студії: історія, теорія, практика*.- Ужгород: Політологічні студії.- 2003.- Вип.21.- С.211-226.
5. Задорожнюк Э.Г. Политические процессы в Центральной Европе и становление новой региональной идентичности // *Центральная Европа в поисках новой региональной идентичности*. – М.: Ю.С, 2000. – 164 с.
6. Зеленько Г. Вишеградська четвірка матиме на заході те, що робить на сході // *Політика і час*. – 2005. - №2. – с.28-34.
7. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003 рр.) / Відп. ред. С.В.Віднянський. – К.: Генеза, 2004. – 616 с.
8. Копійка В.В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна. – К.: Юридична думка, 2005. – 448 с.
9. Микульский К. Постсоциалистическое общество: варианты развития // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2005. - №12. – с.17-25.